

УДК 346.9

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.040

Ніщимна С. О.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права та процесу
юридичного факультету,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Андрущенко Т. С.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права та процесу
юридичного факультету,

Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5128-3261

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано акти законодавства, які є підставою господарсько-правової відповідальності. Акцентовано увагу на тому, що питання господарсько-правової відповідальності передбачено як кодифікованими актами, так і спеціальним законодавством України, яке регулює окремі напрями господарської діяльності та відповідальність за порушення її норм.

Ключові слова: *правове регулювання, юридична відповідальність, адміністративно-господарські санкції, ліцензування господарської діяльності, публічні закупівлі, правопорушення, штраф, неустойка, відшкодування збитків, притримання, оперативно-господарські санкції, економічна конкуренція.*

Постановка проблеми. Поступова інтеграція України до європейського співтовариства, а також стрімкий розвиток економіки та активна діяльність суб'єктів господарювання обумовлюють потребу постійного вдосконалення господарського законодавства у сфері дотримання умов договору суб'єктами господарювання. Конституцією України закріплено право кожного займатись не забороненою законом підприємницькою діяльністю [1], а важливе місце серед юридичних гарантій законності у сфері господарювання, безперечно, посідає господарсько-правова відповідальність.

Господарсько-правова відповідальність має свою специфіку, оскільки господарські правовідносини відрізняються від інших видів правовідносин, базуються на принципах свободи підприємни-

цької діяльності, незалежності суб'єктів господарювання в ухваленні рішень, автономності у виборі напрямів і методів роботи тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові доробки з проблем правового регулювання господарської відповідальності трапляються в дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: М. Агарков, С. Братусь, О. Вінник, О. Віхров, Л. Жук, О. Домбровська, Л. Лунц, В. Мамутов, Х. Мак Грегор, В. Овсієнко, В. Опришко, В. Щербина, В. Фіш, Г. Шварц та ін.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання господарської відповідальності в Україні на підставі аналізу змісту кодифікованих та спеціальних законів.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на різноманіття господарських правовідносин, їх правове регулювання здійснюється значною кількістю нормативно-правових актів. Разом з цим відповідно до ч. 1 ст. 216 Господарського кодексу України особливість господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері господарювання полягає в тому, що її юридичною підставою може бути не лише закон (нормативно-правовий акт уповноважених органів держави), а й укладений з дотриманням вимог закону договір [2].

Описуючи систему актів законодавства, що передбачають підстави та види відповідальності за господарські правопорушення, розглянемо групу законодавчих актів (кодифікованих та некодифікованих):

1) кодифіковані закони України:

– Господарський кодекс України, зокрема: розділ V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» (статті 216-257), що містить глави, які регулюють відносини щодо відшкодування збитків у сфері господарювання; розкривають поняття, розміри, види та порядок застосування штрафних, оперативно-господарських санкцій і адміністративно-господарських санкцій. Окрема глава присвячена регулюванню відповідальності суб'єктів господарювання за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства [2];

– Цивільний кодекс України, зокрема: стаття 22 «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди»; стаття 23 «Відшкодування моральної шкоди»; глава 19

«Позовна давність» (статті 256-268); глава 29 «Захист права власності» (статті 386-394); глава 49 «Забезпечення виконання зобов'язання»: параграф 2 «Неустойка» (статті 549-552), параграф 7 «Притримання» (статті 594-597); глава 51 «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання» (статті 610-625); глава 82 «Відшкодування шкоди» (статті 1166-1211¹) тощо [3];

– закони України:

– «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» від 14.10.1994 № 208/94-ВР [4] встановлює відповідальність юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (суб'єктів містобудування) за правопорушення у сфері містобудівної діяльності (Стаття 2. Відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності). Правопорушеннями у сфері містобудівної діяльності є протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів містобудування – юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, державними стандартами і правилами;

– «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» від 22.11.1996 № 543/96-ВР [5] регулює договірні правовідносини між платниками та одержувачами грошових коштів щодо відповідальності за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань. Платники грошових коштів сплачують на користь одержувачів цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін (стаття 1). Суб'єктами зазначених правовідносин є підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності;

– «Про внесення змін до деяких законів України, що передбачають безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у банках» від 18.11.1997 № 642/97-ВР [6]. З метою обмеження застосування уповноваженими органами державної влади права безспірного списання (стягнення) коштів, що знаходяться на рахунках юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності в банках;

– «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14.01.2000 № 1393-XIV [7] встановлює правові та організаційні засади вилучення з обігу, переробки, утилізації, знищення або подальшого використання неякісної та небезпечної продукції суб'єктами господарювання з метою недопущення негативного впливу такої продукції на життя, здоров'я людини, майно і довкілля. Статтею 22 встановлено, що особи, винні в порушенні законодавства про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну відповідальність;

– «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [8] визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Відповідно до статті 58 банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства;

– «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII [9] закріплено накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення законодавства про захист прав споживачів. Так, стаття 23 встановлює, що в разі порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкти господарювання сфери торговельного та інших видів обслуговування несуть відповідальність, наприклад, за: відмову споживачу в реалізації його прав; виготовлення або реалізацію продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища; реалізацію товару, строк придатності якого минув тощо. За різні види порушень передбачена відповідальність у виді штрафу у кратному розмірі (п. 1 ч. 1 ст. 23: у десятикратному розмірі), або у відсотках (п. 8, п. 11 ч. 1 ст. 23: 1–10 %; п. 7 ч. 1 ст. 23: 30 %; п. 6, п. 11 ч. 1 ст. 23: 100 %; п. 10 ч. 1 ст. 23: 200 %; п. 4 ч. 1 ст. 23: 300 %; п. 4 ч. 1 ст. 23: 500 %), або у співвідношенні до неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п. 7, п. 10, п. 11 ч. 1 ст. 23: 5 НМДГ; п. 4 ч. 1 ст. 23: 10 НМДГ; п. 6, п. 9 ч. 1 ст. 23: 20 НМДГ; п. 5 ч. 1 ст. 23: 25 або 50 НМДГ; п. 5 ч. 1 ст. 23: 100 НМДГ; п. 12 ч. 1 ст. 23:

500 НМДГ). При цьому базою нарахування розміру штрафів відповідно до змісту статті 23 Закону можуть бути: вартість продукції; вартість виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги; вартість реалізованої продукції за попередній календарний місяць; вартість виконаної роботи (наданої послуги);

– «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII [10] регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності.

Статтею 20 зазначеного закону регулюються питання відповідальності за порушення законодавства у сфері ліцензування під час провадження господарської діяльності. Так, відповідальність може настати за:

- провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, без ліцензії;
- провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, у період зупинення дії ліцензії повністю або частково;
- невиконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов;
- порушення ліцензіатом строку повідомлення про всі зміни даних, зазначених у заяві та документах, та за наявності контролю за діяльністю ліцензіата.

За визначені види порушень відповідальність настає згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення.

– «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [11] визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності. Закон спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Містить спеціальний розділ, що викремлює 21 вид порушень законодавства про захист економіч-

ної конкуренції (ст. 50). Цим законом чітко визначена відповідальність у таких формах (ст. ст. 52-55):

– штрафи: у відсотках (до одного; до п'яти або до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф) або в неоподатковуваних мінімумах доходів громадян (у розмірі 1200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

– примусовий поділ: за зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку;

– відшкодування збитків: шляхом звернення до господарського суду із заявою про її відшкодування;

– «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII [12] визначає правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад. Цей закон також безпосередньо пов'язаний із законом про «Про захист економічної конкуренції», оскільки відповідно до п. 4. ч. 1. ст. 17 цього закону суб'єкт господарювання позбавляється можливості брати участь у процедурі закупівлі протягом останніх трьох років у разі, якщо він притягувався до відповідальності за порушення, пов'язані із вчиненням антиконкурентних узгоджених дій, що стосуються спотворення результатів тендерів (п. 4. ч. 2. ст. 6; п. 1 ст. 50). Статтею 44 встановлені загальні засади відповідальності у сфері публічних закупівель;

– «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 № 236/96-ВР [13] визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції, яка полягає у:

– штрафних санкціях (до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф);

– відшкодуванні збитків (шляхом звернення до господарського суду із заявою про її відшкодування);

– вилученні товарів (із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання);

– спростуванні неправдивих, неточних або неповних відомостей (через звернення до органів Антимонопольного комітету України).

Висновки. Отже, особливості правового регулювання інституту господарсько-правової відповідальності в Україні складається з низки нормативно-правових актів рівня законів. Основи такої відповідальності закладені кодифікованими джерелами: Господарським кодексом України та Цивільним кодексом України. Порядок притягнення до відповідальності за господарські правопорушення закріплені у Кодексі України про адміністративні правопорушення, зміст якого у цьому контексті, на наш погляд, потребує окремої уваги.

У цій статті проаналізовано лише основні, базові, спеціальні закони, що встановлюють підстави господарської відповідальності за порушення у сфері господарської діяльності, виражених у різних формах, основними з яких є: штрафи; безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків; примусовий поділ; відшкодування збитків; вилучення товарів тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

4. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14.10.1994 р. № 208/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

5. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань : Закон України від 22.11.1996 р. № 543/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

6. Про внесення змін до деяких законів України, що передбачають безспірне списання (стягнення) коштів з рахунків юридичних осіб та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у банках : Закон України від

18.11.1997 р. № 642/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

7. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 р. № 1393-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

9. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

10. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

11. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

12. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219?find=1&text> (дата звернення: 12.03.2024).

13. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

Nishchymna S.,

Doctor of Sciences (Law), Head of the Department of Administrative, Civil and Economic Law and Process Faculty of Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7424-7688;

Andrushchenko T.,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Civil and Commercial Law and Process Faculty of Law, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5128-3261

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC LIABILITY ACCORDING TO THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article analyzes legislative acts that are the basis of economic and legal responsibility. Attention is focused on the fact that issues of economic and legal

responsibility are regulated both by codified acts: *The Economic Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, and special laws. The Economic Code of Ukraine has a section "Liability for offenses in the field of business", which regulates relations regarding compensation for losses in the field of business; reveal the concepts, sizes, types and procedure of applying fines, operational-economic sanctions and administrative-economic sanctions.*

The Civil Code of Ukraine contains a number of chapters and articles devoted to compensation for damages; compensation for moral damage; protection of property rights; penalty, withholding, etc. as a form of economic and legal liability. The Code of Ukraine on Administrative Offenses regulates the general procedure for prosecution for offenses in the field of business. Special legislation of Ukraine regulates certain areas of economic activity and liability for violation of its norms, for example: liability for offenses in the field of urban planning; responsibility for untimely fulfillment of monetary obligations; responsibility in the field of public procurement; responsibility for the use of low-quality and dangerous products; responsibility for violation of banking norms; responsibility for violations in the field of consumer rights protection; responsibility for violation of license terms of economic activity, etc.

Key words: *legal regulation, legal responsibility, administrative and economic sanctions, licensing of economic activity, public procurement, offense, fine, penalty, reparation, detention, operational and economic sanctions, economic competition.*

References

1. Ukraine (1996), *Constitution of Ukraine*, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Textt> (accessed 12 March 2024).

2. Ukraine (2003), *The Electoral Code of Ukraine* : Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 12 March 2024).

3. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine* : Code of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 12 March 2024).

4. Ukraine (1994), *On responsibility for offenses in the field of urban planning* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208/94-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

5. Ukraine (1996), *On responsibility for untimely fulfillment of monetary obligations* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543/96%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

6. Ukraine (1997), *On the introduction of changes to some laws of Ukraine, which provide for the undisputed debiting (recovery) of funds from the accounts of legal entities and natural persons – subjects of*

entrepreneurial activity in banks : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642/97-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).

7. Ukraine (2000), *On removal from circulation, processing, disposal, destruction or further use of low-quality and dangerous products* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text> (accessed 12 March 2024).

8. Ukraine (2000), *On banks and banking activity* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (accessed 12 March 2024).

9. Ukraine (1991), *On the protection of consumer rights*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (accessed 12 March 2024).

10. Ukraine (2015), *On licensing of economic activities* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (accessed 12 March 2024).

11. Ukraine (2001), *On the protection of economic competition* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (accessed 12 March 2024).

12. Ukraine (2015), *On public procurement* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19?find=1&text> (accessed 12 March 2024).

13. Ukraine (1996), *On protection from unfair competition* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 12 March 2024).